

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ

СРБИЈА:

Све што сте одувек желели да кажете о Србији, а нисте смели...

Уређивачки одбор

Мр Зоран Комадина, редовни професор (декан)
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац

Др Милош Ковачевић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац

Др Драган Бошковић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац

Др Бранка Радовић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац

Др Јелена Атанасијевић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац

Др Анђелка Пејовић, редовни професор
Филолошки факултет, Београд

Др Владимир Поломац, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац

Др Никола Бубања, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац

Др Часлав Николић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац

Др Мирјана Мишковић-Луковић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац

Др Катарина Мелић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац

Др Персида Лазаревић ди Ђакомо, редовни професор
Универзитет „Г. д' Анунцио”, Пескара, Италија

Др Ала Татаренко, редовни професор
Филолошки факултет Универзитета „Иван Франко”, Лавов, Украјина

Др Зринка Блажевић, редовни професор
Филозофски факултет, Загреб, Хрватска

Др Миланка Бабић, редовни професор
Филозофски факултет, Универзитет Источно Сарајево, Босна и Херцеговина

Др Михај Радан, редовни професор
Факултет за историју, филологију и теологију, Темишвар, Румунија

Др Димка Савова, редовни професор
Факултет за словенску филологију, Софија, Бугарска

Др Јелица Стојановић, редовни професор
Филозофски факултет, Никшић, Црна Гора

Уредници

Др Драган Бошковић, редовни професор (одговорни уредник)

Др Часлав Николић, редовни професор

Рецензенти

Др Душан Иванић, редовни професор (Београд)

Др Александар Јерков, редовни професор (Београд)

Др Драган Бошковић, редовни професор (Крагујевац)

Др Богуслав Зиелински, редовни професор (Познањ, Пољска)

Др Душан Маринковић, редовни професор (Загреб, Хрватска)

Др Роберт Ходел, редовни професор (Хамбург, Немачка)

Др Ала Татаренко, редовни професор (Лавов, Украјина)

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ
Зборник радова са XVII међународног научног скупа
одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
(28–29. X 2022)

Књига II

**СРБИЈА:
Све што сте одувек желели да
кажете о Србији,
а нисте смели...**

Уредници

Проф. др Драган Бошковић
Проф. др Часлав Николић

Крагујевац, 2023.

Ђорђе М. ЂУРЂЕВИЋ¹

Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Центар за научноистраживачки рад

АНЂЕЛИ СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ²

У раду испитујемо ангелолошку панораму српске поезије са посебним освртом на развијени комплекс различитих ангелолошких фигура (око 120), које прилажемо у форми својеврсног каталога. Пратећи дискурс књижевне ангелологије, указујемо на опште принципе преузимања ангелолошких представа из религијских и теолошких концепција, те на меру удаљености литерарне обраде у односу на догматску, са посебним освртом на уобличење аутохтоних анђеоских представа карактеристичних за српску поезију. Нове ангелолошке фигуре крећу се од преиначења већ постојећих, хришћанских, до потпуног стварања нових, песничких, при чему се образује различита мотивска ангелолошка топка, нова подручја и смисао анђеоских активности, те нова ангелолошка ономастика.

Кључне речи: анђеоска, књижевна ангелологија, ангелологија, српска литература, англоромантика, теопоетика

1. Ангелолошки завет једног писма

Иако ми нисмо анђели, анђеле смо ипак стварали, те „нема ваљда књижевности у свету”, рећи ће Александар Јерков (2013: 160), „у којој обриси и трагови анђела играју тако важну улогу као у српској литератури”. Може се рећи да управо та – српска литература – српска књижевност, поезија српског језика, има два почетка.

Први се губи у магловитом и свесловенском периоду старословенског писма и језика, из чије празнине одзвања питање упућено онима у чије име проговара Црноризац Храбар: „А неки говоре: Чему су словенске књиге, јер их није Бог створио, нити анђели, нити су од искони, као што су јеврејска, и латинска и грчка, која су од вајкада и примљена су од Бога?” („О писменима”) Дакле, додао би Жорж Пуле (1993: 379) у тексту о анђеоском песнику Рилкеу: Посреди је „празан простор, необрађена и равна земља. Ту непрекидно, без препрека, напредујемо. Ту са лакоћом нагомилавамо своје мисли.” Празнина пергамента, празнина папира, чини да се акумулативна сила мисли, скупљаних током прасловенских паганских векова и у деветом столећу дотакнута лаким прстима Светог Духа, како би то рекао Павел Евдокимов (2009: 331), проспе по празнини подлоге, те ситна слова Ђирила и Методија, необичне, несвакидашње, различите црте које су два света брата први пут повукли и уобличио чини да глагољица пробија сваку комуникативну функцију писма, да се нађе са друге стране сваког комфора писања, те свако глагољско слово постаје нешто више од слова као таквог. Глагољска се слова роје међусобно, у свом невидљивом, ангелоличном поретку, те постају чување сећања на слике будућности. Уколико се погледа почетно слово *аз* исписано линијама које чине крст, односно, човека који шири руке у облику крста, или следеће слово *буки* у виду земље која попут светог дрвета расцветава своју крунасту крошњу у Небеско царство, да

1 djordje.djurdjevic@filum.kg.ac.rs

2 Истраживање спроведено у раду финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (Уговор о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2022. години број 451-03-68/2022-14/ 200198).

се увидети да глагољица тиме не открива тек своју сакралну природу, већ на општијем плану указује на то да се писање

од почетка профилише као отисак чији је карактер садржавао у себи нешто од све-тиње, и које је увек тежило да се ослободи историје, трговине знаковима: "Тај сакрални поредак писаних Знакова поставља Књижевност као институцију и очигледно тежи да се издвоји из Историје, јер нема затворености која би се заснивала без икакве идеје о трајности." (Осола 2010: 10)

Глагољица се, дакле, затвара у сопствену тајновитост, пробија оквире историје и комуникације, одваја се од диктирајућег гласа и наређујућих мисли, те своје биће непрестано помера из времена у божанску, хришћанску вечност. Може се рећи и тако да глагољица своје биће непрестано покреће од човека ка анђелу, вечно тежи да животињско перо у писаревој руци у једном немогућем тренутку будућности буде замењено анђеоским, те да свако слово коначно постане оно што јесте: невидљиво и апсолутно, самодовољно и божанско.

Како се дато у времену ипак не остварује, тако и непостојећи одговор на Црноришчево питање "Чему словенске књиге када нису од Бога нити од анђела?" нужно ствара потребу за новим почетком српске литературе, за почетком који ће дубински бити уроњен у тео-поезису, у тео-логосу, те „тада почиње лутање, осетим“, пева Бранко Миљковић, „да се мења структура мојих чула и уместо чела имам једну једину мисао“ („О анђелу на зиду I“).

Као што је на примедбу једног путника да Бог не постоји четворогодишњи Силуан Атонски рекао: „Када одрастем, ићи ћу по целом свету да тражим Бога“ (Сахаров 1975: 12), тако до краја 12. века српска књижевност као да је сама себе нуждовала, трагајући за сопственим језиком, за сопственом литерарношћу. Отуда, није никаква случајност, нити идеолошко-естетски гест, то што други почетак српске књижевности постаје недвосмислено ангелолошки. Анђеоско као једно од најмобилнијих Божијих створења себе уграђује у биће новонастајуће литературе. Први литерарни јунак сада већ српске књижевности облачи се у ризе „анђелскога образа“, променивши „име Растко у Сава“ (Теодосије, „Житије Светог Саве“), други јунак те изнова започете књижевности биће „украшен анђелским образом, у ком је био назван Симеон монах“, док прва јунакиња „примивши анђелски и иночки образ, назва се место Ане Анастасија“ (Теодосије, „Житије Светог Саве“). Тиме се српска књижевност, идентитетски се укрењујући у *измени имена*, у промени знакова, скопчава са ангелологијом, док синтагма 'небески човек, земаљски анђеоско' (Свети Сава, „Служба Светом Симеону“) постаје једна од носећих поетема српске књижевности. Описано искуство које повезује измену имена – као недвосмислени поетски гест, са ангелолошком изменом човекове природе, на чему се, између осталог, заснива сам чин (поменутих) монашења, свезује поетски и ангелолошки дискурс српске књижевности у један. Међутим, књижевно-ангелолошки дискурс већ бива садржан у поменутом глагољском завету српске литературе, у завету који подразумева апокалиптичну сценографију писања као таквог, јер су затвореност и нечитљивост истина писања, рећи ће Барт (2010: 32). Управо непрозирност словног знака у времену и простору његове подлоге и записивачке руке чини да слово буде „оно што не личи ни на шта: у његовој суштини је истрајно бежање од сваке сличности: сав напор слова је контрааналогски. То је невероватна тврдња, јер све окончава наликовањем нечему (оно што ничему не наликује, на крају почиње да наликује слову).“ (Барт 2010: 49) Дакле, свет израста из писма, књижевност израста из писања – свет се враћа писму, књижевност се враћа писању. О таквим се словима ништа не може рећи, поражавају нас сопственом, али и

нашом немощу пред њима, у њих се једино може продрети, своје тело уградити у тело слова, сместити се у закуту написаних слова. Преко глагољских слова, или, уколико се сме рећи без икаквог устезања, преко анђеоских слова, пише се сулуди плагијат (Осола 2010: 13) нама непознатог божанског писма. У највишој тачки тог затвореног круга којим свет креће из писма и писму се враћа, у оној тачки на кружници која се налази са друге стране писма, сама слова додирују нешто што их узнемирава, поништава, у тој тачки дешава се ништа њих самих – слова додирују глас, глас певања. Управо у тој тачки долази од испуњења анђеоског завета самог писма, јер се у том тренутку дешава врхунац сукоба између писања као праксе скривања и певања као праксе откривања – кроз певање, у додиру са певањем, дешава се поменута апокалипса самог писања. Писање заостаје за певањем, јер певање твори многе галактичке кругове, певање своје будуће биће, рећи ће Драган Бошковић (2016: 67), налази у гласу. Иако ће Барт (2010: 54) истаћи да је писмо напрстина у том смислу што просеца подлогу по којој се исписује, што подлога пуца под повученом линијом, у писму се дешава и онтолошко пуцање изазвано певањем. Зато писање постаје ломљење света/књиге и његово поновно стварање (Осола 2010: 10). Реконструкција света, као и реконструкција језика, казује Барт (2010: 104), дешава се „*gružge*. Где другде него у рају речи! Тамо је заиста неки утопијски, рајски текст, хетерологија по пуноћи: сви означеоци су ту и сваки погађа муву у лету.” Певање у виду енформела погађа анђела у лету, те слово постаје прасак мастила који оцртава контуру анђела по зиду, подлози. Певање изазива из будућности, писање хита ка певању, у ‘рај речи’, или, како је тај рај осетио Лаза Костић, „у рај, у рај, у њезин загрљај” („*Santa Maria della salute*”), писање постаје непрестана кретања напред – „из сваког предмета и у празнини која га окружује, продужавати свуда, бесконачно, линије свога испуњења ка далеком савршенству” (Пуле 1993: 379). Наставља Пуле (1993: 380):

У великом кретању напред које одвлачи нашу мисао ка будућности, све је теже одржавати са прошлосту везе које одржавамо са бићем у чијој близини никада нисмо престали да живимо. Изливање у простор и будућност има као неизбежну последицу слабљење, повлачење, а убрзо и потпуно ишчезавање прошлости, што је опет начело самог изливања.

Писањем попуштају везе са бићем, писањем се свет изнова исписује, ствара. Зато писмо кроз себе жели да говори оно непознатљиво, да нечитљивим учини оно скривено, итеративно најављује нешто суштинско, које се ипак не исказује, које се не види (уп. Манчић 2010: 9). Кроз ангелолошку књижевност, кроз слова као трагове анђела, дешава се уметност која

хоће да се кроз њу прозрева божанско, која хоће да земаљско преслика на небо, а затим небо на земљу. Небо и земља огледају се једно у другом и свако је ономе другом огледало. Кад се огледала ставе једно наспрам другог, слика се продужава у бесконачност. (Манчић 2010: 10)

Писмо обуздава Бога, писмо обуздава будућност, писмо контрира певању, писмо је контраапокалипса:

И видјех другога анђела силног гдје силази са неба, [...], и он држаше у руци својој књижицу отворену, [...], и повика гласом громким – као што риче лав. И кад повика, проговорише седам громова својим гласовима. И кад проговорише седам громова, намеравао сам да пишем; тада чух глас са неба који говораше: запечати што рекоше седам громова и то не пиши. [...]

И глас који чух са неба опет проговори са мном и рече: иди, узми отворену књигу у руци анђела који стоји на мору и на земљи. И одох анђелу и рекох му да ми да књижицу. И рече ми: узми и поједи је, и загорчаће ти стомак, али у устима твојим биће слатка као мед. И узех књижицу из анђелове руке и поједох је, и беше у мојим устима слатка као мед. А кад је поједох, загорча ми стомак. И рекоше ми: треба поново да пророкујеш о многим народима, народностима и царевима. (Отк. 10₁₋₁₁)

Нешто, дакле, примећује Андреј Тарковски (2013: 669) поводом дате перикопе из *Откривења Јована Богослова*, вечно остаје скривено, иако је смисао апокалипсе, откривања „баш у томе да човек зна”. Певање као апокалиптични чин доноси знање које се не може издржати, писање одлагањем истине саму истину чини подношљивом, те „у овом детаљу постоји некакво невероватно, потпуно нељудско благородство пред којим се човек осећа као мало дете, и незаштићен и истовремено заштићен” (Тарковски 2013: 669).

И зато:

У једној клупи / у учионици, / за време одмора, / видео сам – пева Александар Ристовић у песми „Анђео” – / како седи / анђео, / и пише / веома брзо / сасвим ситним словима / неку песмицу. / Али, када сам му се примакао, / ударио ме је / мокрим суњером по лицу, / устао / из клупе, / замахнуо белим и сребрним крилима / и нестао / кроз отворен прозор. / Доиста, / могао бих се заклети / да је то био / одиста / истински анђео.

Анђели, дакле, у највећој слободи духа, у слободи духа која подразумева престану дисакулумацију будућности у писање, исписују оно немогуће нас самих у подношљиви поредак писма, док слова чувају поверено, чувају ону песму коју никада нећемо имати. Слова, са друге стране, непрестано расту ка будућности, писање нас непрестано опомиње да су садашњост и прошлост изгубљени, те је једина нада кретати руком по необрађеној, равној земљи напред, целокупно биће покретати напред, пратећи линије које стварају нове облике, концепте, идеје и дискурсе. У сувишку поруке коју Бог шаље човеку а који до човека не стиже настају анђели, односно слова живе своју природу. Отуда је писмо ангелолошка активност, гласничка пракса која ипак никада до краја не преноси задату и намењену поруку, већ управо у том сувишку изграђује сопствено биће. Слова су тела анђела.

2. Литерарне ангеломорфозе

Начелно, дискурс књижевне ангелологије прати поступке и процесе смештања матичног језгра, што је овде хришћанска фигура анђела, у литерарни контекст, те условљеност и меру метаморфозе ангелолошке фигуре унутар динамике самог контекста. Преко поетске обраде фигуре анђела долази се до де-конструкције и реконструкције изворних религиозних ангелолошких представа и структура, анђели постају поетско-имагинативни оквир сакралних искустава.

Литерарне ангеломорфозе представљају вишеструке метаморфозе ангелолошких фигура у књижевном тексту у односу на одговарајуће хришћанско-библијске или друге литерарне предлошке. С једне стране, можемо говорити о понављању и проширивању конкретних анђеоских фигура из матичних библијских текстова. Тако нпр. стих из Јеванђеља од Луке (22₄₃): „А јави му се анђео с неба кријећећи га” из сцене о Исусовој молитви на Маслинској гори, бива основа за проговор Јеротеја Рачанина о истом анђелу, који „држи чашу и крст са ексерима и копљем” („Путовање ка граду Јерусалиму”). Јасни су мотивски и симболички упути чаше, крста, ексера и копља на потоње Исусово страдање, међутим,

као такви, иако не нарушавају јеванђељски поредак, они се у јеванђељу не налазе. Стихови песме „Ја сам свитак савио” Зорана Пешића Сигме: „у њему је писало о надувавању света / до распрснућа” представљају одговор на ангелолошко-апокалиптичку сценографију Откривења Јовановог, итд.

Са друге стране, и то у много већој мери, долази до формирања нових ангелолошких представа које унутар књижевног дискурса пролазе кроз непрестане измене. Уколико говоримо о потоњој, унутаркњижевној ангеломорфози, или ангеломорфози у ужем смислу, уочавају се два главна процеса.

Прогресивна ангеломорфоза подразумева измену неангелолошког бића у ангелолошко. Она може бити потпуна, при чему неангелолошко биће постаје анђеоло, односно, делимична, где се само одређене ангелолошке карактеристике додељују неангелолошком бићу. Прогресивна ангеломорфоза карактеристичнија је за старију књижевност. Тако нпр. у апокрифу „Књига о Адаму и Еви” „ђаво се претвори у анђеоски изглед и дође веома светао певајући песму анђеоску као анђеоло”, Свети Симеон и Свети Сава постају земаљски анђели; примери делимичне прогресивне ангеломорфозе могли би бити следећи примери: Петар Коришки је „облиставан као муњама огњеним” (Теодосије, „Стихира Петру Коришком”), архиепископ Јевстатије има ’крила позлаћена’ (Архиепископ Данило, „Запис о архиепископу Јевстатију”), док Стефан Лазаревић, попут страшних апокалиптичних анђела, „ужасно долази огањ дишући и ужасавајући ближње и даљње. Овако изашавши и обишавши, као муња сијаше грмећи” (Григорије Цамблук, „Запис о деспоту Стефану Лазаревићу”), итд. Такође, светлотворац у песми Милана Вучићевића „*Цршице сјања 3*” настаје ангеломорфозом свица, или у *Африци* Растка Петровића једро брода изгледа „као црно анђеоско крило које пређе испред облака”, а име му „Арханђел Михаило”.

Регресивна ангеломорфоза јесте својеврсни процес деангелизације, односно, ангелолошки комплекс се дезинтегрише у своје саставне елементе који наставаљају засебни живот – али још увек задржавајући предзнак своје ангелолошке природе³. Тако се мотиви кретања ваздуха и ветра, ватре, гласника, двојника, простора са очима, невидљивог постојања и невидљивог присуства, птица, прозирности, неба, облака, чистоте, белине, светлости, перја, раскривају у ангелолошком амбијенту.

Ангелолошки спектар различитих ангелолошких фигура које на овакав начин настају заиста је широк. Указаћемо на неколико примера из поезије Васка Попе: поменути *мајстор сенки*, те *звездани пуж* који је измилео „после звездане кише” и коме су звезде „од својих костију / саме кућицу саградиле” („Звездани пуж”), *венцоносац* који косовским ратницима „сипа (им) у путире белих божура / њихову рујну будућност” („Вечера на Косову пољу”), *вучји пастир* чије је речито месо „са укусом сиве облачине” („Молитва вучјем пастиру”, 5), *белушак*, тај „бео гладак недужан труп” који се „смеша (се) обрвом месеца” („Белушак”) и пре свих *звездознанац* који се нашао „просто ван света кажу / пошао је да нађе сунцокрет / у коме се стичу путеви / сваког срца и сваке звезде” („Звездознанац смрт”), те „звезде падалице главе склањају / у сенке његових речи”

3 Слично разлагање ангелолошког дискурса може се пратити и унутар теолошког говора, те развијена јудејско-старозаветна ангелологија свој продужетак има у патристичким појмовима као што су *разумне силе* Јустина Филозофа, *логоси бића* Максима Исповедника или *фотостихије* Григорија Паламе, те дата измена „не значи ’укидање’ неухвативе стварности, него се иста на другачији начин предочава човеку као рецепијенту Божанске поруке” (Кубат 2012: 240).

(„Звездозначева оставштина”) – нису анђели, међутим, њиховим бићима не може бити укинута одређена ангелолошка компонента.

У истом искуству ’светли зрак’ и ’тиха роса бисерних капљи’ из Видаковићеве песме „Видим небо отворено”, Дошеновићев ’тихи зефир’ који ’на крилима носи дишне искре’ („Ако видиш тихи зефир”), „неки додир што ми вреба раме / невидљивим крилом меким ко у лапа” (Стеван Раичковић, „Под ноћном звездом”), те Матовићеве „зајапурени образи / фреско-ликова” („Муке по сумњи”), ’електрична птица пуна варница’ (Ања Марковић, „Спашће сва технологија на нас”), човек без лица, очију и осмеха (Жарко Миленковић, „Човек без лица”), рашчитавају се као ангелолошки трагови унутар певања. Птице увелико супституишу ангелолошке представе (в. Кодерову *Роморанку*), те су у том смислу парадигматични стихови Милана Вучићевића: „потом птице и њихов лет / поново поредим са очерупаним / светим одблесцима, // древним узвраћањима небом, / светлим слеменима мртвих.” („Соба са погледом на залив”) Датој скупини може се прибродити и лик Аранђела из *Сеоба* Милоша Црњанског, чије ангелолошко име указује на первертовану фигуру анђела, претвореног у дијабололизованог и похотног ’јарца’.

3. Анђели српске књижевности

За хришћанску ангелологију утемељујући трактат Дионисија Ареопажита *О небеској јерархији* на српскословенски језик превео је старац Исаија током 14. века, међутим, како се у нашој старој књижевности може лако уочити, ангелологија је била прихваћена заједно са прихватањем хришћанства. Поред Исајијиног превода Ареопажитовог текста важан је и корпус текстова *Палеја*, који је хронолошки износио старозаветне догађаје, при чему треба напоменути да управо из њега потиче представа архангела Михаила који је „кнез, војсковођа (архистратиг) – заповедник небројених анђела у борби против сила зла” (Суботин Голубовић 2002: 10–11), што ће свој далеки поетски одјек имати у Његошевој *Лучи микрокосма*, али и песми Бојане Стојановић Пантовић „Свети архангел Михаило 2015.”. Међутим, свакако је да су библијски текстови одиграли пресудну улогу у формирању ангелолошких представа српске књижевности.

Поред хришћанских, српска књижевност сведочи и значајан број аутохтоних ангелолошких фигура, од којих поједине имају и властита имена. Именоване анђела у библијским текстовима прилично је ретко. Библија познаје свега три анђеоска лична имена: Гаврило, Михаило и Рафаило. Међутим, сачуван је заиста велики број анђеоских имена, те се датим каталозима могу додати и нека несумњиво потекла из српске књижевности. Тако је Ђорђе Марковић Кодер у својој *Ромораници* књижевну ангелологију задужио трима именованим анђелима: у спеву *Девесиље* пева се о Манђелосу, док се у *Разјасници уз Роморанку* јављају „Два Анђела у задруги Силотил и Подбела.” Развијен орнитолошки, анимистички, магијски и флорални комплекс одликује дате фигуре. Потом су ту два анђела Милана Дединца Ноћило и Зорило („Зорило и Ноћило певају”, „Јавна птица”), те Тадићев анђеоски казне, именован као Ножул („Ножул порука”).

Поред њих, српску књижевност одликује изразито богат комплекс ангелолошких фигура, међу којима истичемо следеће:

анђеоска са очима које извиру (Новица Тадић, „Анђеоска са очима које извиру”), анђеоска ког сам волео да ухватим за руку (Војислав Карановић, „Цртеж”), анђели вишњи који туку (Новица Тадић, „Долази плата”), мртви анђеоски (Драган Јовановић Данилов,

„Дубока тишина”), Анђелак мили мој (Војислав Илић, „Звоните, звуци...”), анђели племенити (Драган Јовановић Данилов, „Дубока тишина”), анђели деца кланица (Драган Јовановић Данилов, „Деца кланице”), анђели дечица (Милета Јакшић, Ноћ у пустињи), анђели који склапају очи умирућем (Драган Јовановић Данилов, „Неопозиви земљани списак”), анђеоска посетилац са ’пресудом палом с висине’ (Драган Јовановић Данилов, „Посланица живима”), добри анђеоске чије су стреле мале молитве (Новица Тадић, „Мале молитве”), благи анђеоски прагилац (Новица Тадић, „Испред мене се указујеш”), пали анђели фигурине (Ана Ристовић, „Супружници са тастатурама”), анђеоски на прагу куће (Новица Тадић, „Превласт”), анђеоски чувар (Новица Тадић, „Шум крила”), облапорни гвоздени анђели (Александар Ристовић, „Стогодишње дрво”), анђели који падају попут сувог лишћа (Александар Ристовић, „Степениште”), анђеоски на сребрном бициклу (Александар Ристовић, „14.”), мали анђели (Александар Ристовић, „Платно 28.”), анђели не већи од пчела (Александар Ристовић, „Спомен на Попу”), анђеоски са дечјим лицем (Александар Ристовић, „Вага”), усплахирени анђеоски на огради (Александар Ристовић, „Да бисмо видели друге и задржали их што дуже у сећању”), велики анђеоски од леда који покушава да нас види (Александар Ристовић, Бакина смрт), анђеоски који држи Јефимијину шаку (Александар Ристовић, „Јефимија 4.”), усамљени, провидни анђеоски (Александар Ристовић, „Шекспирова смрт”), анђеоски у школској клупи (Александар Ристовић, „Анђеоски”), анђеоски у колевци (Јован Суботић, „Колевка”), анђели који све јасније виде (Александар Ристовић, „Молитва”), страшљиви анђели, искривљена лица и са поледицом на језику (Александар Ристовић, „Празник је, о ружо сад већ невидљива”), самотни анђеоски (Александар Ристовић, „Празник је, о ружо сад већ невидљива”), анђеоски без руке (Драган Бошковић, „Ева”), Бели Анђеоски (Драган Бошковић, „Дрво спаса”), анђеоски без крила (Драган Бошковић, „Мојсије”), анђеоски библиотеке (Драган Бошковић, „Непостојећа библиотека”), анђеоски без главе (Драган Бошковић, „Грбови без места”), анђели са угашеног екрана (Драган Бошковић, „Ослепели шампион”), анђеоски пушач (Драган Бошковић, „Читати поезију”), анђеоски мира (Војислав Илић, „Анђеоски мира”), „Спомен”), ангел хранитељ (Вићентије Ракић, „Пак угледа у својате Софије”), анђеоски разведреног лица (Војислав Илић, „Љубичица”), анђеоски неспокојства (Војислав Илић, „Једна ноћ”), анђеоски туге (Војислав Илић, „Анђеоски туге”), бели анђеоски туге (Војислав Илић, „Мраморни убица”), нежни анђеоски мира (Војислав Илић, „а”), анђеоски чистог лица (Војислав Илић, „Обућар и његов син”), анђеоски стихотворца (Војислав Илић, „Реалиста”), анђеоски који доноси мелем / лек (Војислав Илић, „II Поноћ”), Анђеоски Страдања (Јован Дучић, „De profundis”), анђеоски невидљивог крила (Светислав Стефановић, „Сан Вука Мандушића”), залутали анђеоски (Јован Јовановић Змај, „Залутао анђеоски”), анђеоски среће (Јован Јовановић Змај, Побри Стевану Каћанском), анђеоски рода мог (Јован Јовановић Змај, „Омладини”), анђели Божићне јелке (Јован Јовановић Змај, „Јелка”), анђеоски који збори криво (Јован Јовановић Змај, „Покварена романца”), мртви анђеоски над скамењеним морем (Бранко Миљковић, „Лаза Костић”), анђеоски горки празнине и снаге (Бранко Миљковић, „Ариљски анђеоски”), мрачни анђеоски (Бранко Миљковић, „Requiem”), анђеоски сличан инсекту (Бранко Миљковић, „Похвала биљу V”), анђеоски са двоструким лицем (Бранко Миљковић, „Низводно”), анђели који певају над водама (Бранко Миљковић, „Морава”), анђеоски лепоте (Милутин Бојић, „Лепота”), анђели који веслају барке сна (Јован Дучић, „Ноћ”), анђеоски осветитељ (Ђура Јакшић, „Јелисавета кнегиња црногорска”), анђели који желе срећу смртних људи (Јован Јовановић Змај, „Ђулић XLVI”), анђеоски страсти (Лаза Костић, „У Срему”), арханђели небесни као момци у колу (Лаза Костић, „Коло”), анђеоски чији је језик издробљен у цвеће (Иван В. Лалић, „Море”), анђеоски раја (Никола Боројевић, „Обилни”), анђеоски љубови (Јован Суботић, „Гринџи”), анђеоски милосрђа (Десанка Максимовић, „За важне”), анђеоски испружене шаке (Десанка Максимовић, „О обореној цркви”), анђеоски који ствара човека (Десанка Максимовић, „За врлине у мане преметнуте”), исполин анђеоски (Момчило Настасијевић, „Предвечерје”), грдан један цин (Душан Матић, „Да именујеш сенке звезда”, 1. песма), пернати анђеоски (Љубомир Ненадовић, „Гавран и лисица”), анђели откољених труба (Миодраг Павловић, „Епитаф словенског прапесника”), анђели

нашег језика (Миодраг Павловић, „Душан пред Цариградом”), арханђео са мачем (Миодраг Павловић, „О духу”), арханђели хајдуци (Миодраг Павловић, „Бекства по Србији”), анђео брат (Васко Попа, „Каленић”), анђео са божија крила (Бранко Радичевић, „?”), анђели удомитељи (Бранко Радичевић, „Туга и опомена”), жути анђели који се бишту и чешу (Љубомир Симовић, „Вашке”), шестокрили анђели (Љубомир Симовић, „Шлемови“, 8. песма), анђео страха (Гаврил Стефановић Венцловић, „Птица страха пророка Данила”), анђео похвале (Гаврил Стефановић Венцловић, „Писац владици жртвену песму приноси”), анђео брзине (Гаврил Стефановић Венцловић, „Адам”), бели анђео који силази с крста (Милосав Тешић, „Црна бара”), анђели гоње (Милосав Тешић, „Тршић”), арханђел благовесник (Милосав Тешић, „Звоник с арханђелом благовесником”), анђео цвећа (Милосав Тешић, „Прохор Рачанин: Липа рачанска”), збирни анђео (Милосав Тешић, „Недеља”), анђео који плаче (Милосав Тешић, „Благо божије”), анђео у збегу (Милосав Тешић, „Гром о Светом Сави”), анђео који труне (Милосав Тешић, „Светилан у знаку светлости о Светом Ђорђу”), анђео од снега (Раде Драинац, „Моја песма”), анђели љути и немилосрдни (Димитрије Кантакузин, „Молитва Богородици”), механички анђео (Раде Танасијевић, „Механички анђео”), мали гипсооки анђели (Милан Вучићевић, „Соба са погледом на залив”), анђео ког шаље сунце (Немања Митровић, „Тањир пун прашине”), анђео са капијом уместо крила (Немања Митровић, „Тањир који крвави”), слепи, глуви и мутави анђео (Душан Матић, Сутра, 2. песма), усукани анђео ледених крила (Ана Ристовић, „1772.”), пуначки анђео (Драган Алексић, „Јастук”), анђео окљаштрених крила (Стеван Тонтић, „О гадости, о анђелу”), анђео-чуварка (Драган Јовановић Данилов, „Ти си мој анђео-чуварка”), анђели насмејани леденом љубављу (Драган Јовановић Данилов, „Вране”), пребегли херувим са упаљеном воштаницом (Саша Јеленковић, Херувимске тајне), анђео који додирује прстима (Драган Јовановић Данилов, „Немој престајати да ме додирујеш”), анђео са сребрном периком (Лазар Букумировић, „Уцбеник свакодневице”).

Родољуб Кубат (2012: 223–226) на основу библијских текстова сачињава четири ангелолошке категорије према основним анђеоским службама: *анђео шумач*, *анђео заспиуник (народа)*, *неспавајући* или *анђео заштићеник* и *анђео славе*. Снежана Милојевић (2018: 739) на одабраном корпусу наше средњовековне књижевности издваја 'три базичне функције присуства анђела':

1. Анђели пружају помоћ праведницима у невољи, пружају подршку и одају признање њиховом подвигу. 2. Анђели кажњавају еманацију зла на овоме свету, оваплоћену у човеку окренутом вредностима које су супротстављене Христовом учењу и 3. Присуство анђела, у оквиру описа смрти, наговештава вечни живот или вечно страдање.

Дакле, три основне издвојене ангелолошке функције везују се за три различите фигуре анђела: *анђела помоћника*, *анђела казне* и *анђела смрти*. У пољској науци о књижевности, Јоана Шћибек (2013) издваја следеће функције анђела у књижевности, илуструјући их примерима из своје литературе: *божији изасланик*, *неодвојиви сапућник*, *повереник*, *посредник / онај који моли за милост*, *пријатељ*, *ушешитељ*, *водич*, *савешник*, *заштићеник* и *избавитељ*, док у последњој, десетој функцији *стражара/заштићеника* набраја неколико подтипова: *анђео заштићеник који престаје испуњавајући своју улогу*, *анђео који одлази*, *анђео који је убијен или који умире*, *нежељени анђео* и *анђео који одржава дисципину*.

Међутим, књижевна се ангелологија опире класификацијама ангелолошких функција и фигура, јер се оне велико преклапају и немогуће је успоставити тачну границу између њих. Из тог разлога не покушавамо да сачинимо никакву структурну прераспodelу фигура које набрајамо; посредни је, уместо затворене класификације, како смо показали, каталог дифузних фигура које се непрестано умножавају.

Одређена класификација, уколико нужност самог научног дискурса не може бити измакнута, може бити сачињена и то у пресеку класификација Родољуба Кубата, Снежане Милојевић и Јоане Шћибек. Међутим, свака би потенцијална класификација сакрила феноменолошки опсег књижевне ангелологије, те управо каталози ангелолошких фигура, сачињени без одређеног реда, најавтентичније сведоче сусрет са књижевном ангелологијом као таквом. Књижевна ангелологија показује сваку ангелолошку хијерархију немогућом: уместо система књижевна ангелологија истиче неразмрсиву безбројност, уместо парадигматских типова непрегледне бројеве појединачних фигура. Књижевна ангелологија приказује непрестане ангелолошке метаморфозе, умножавања, дупликације, редуктовања, дифузије. Књижевна ангелологија живи дијалектику ангелологије као такве, односно, квалитет и динамику бића самих анђела. Анђели постају једно са књижевним, песничким текстом. Или су они, како би се Исаијина визија певајућих анђела могла протумачити – сама Божија песма, песма коју пева Бог, облик божанске песме, звук божанског певања.

Литература

- Барт 2010: Ролан Барт, *Задовољство у шекспију, чему претиходе Варијације о писму*, прев. Јовица Аћин, Београд: Службени гласник.
- Библија 2018: *Светло писмо Старагоа и Новога завјета: Библија*, Свето писмо Старог завета превео Ђура Даничић, Свето писмо Новог завета превод Комисије Светог архијерејског синода Српске православне цркве, Књиге ширег канона (Девтероканонске) превели митрополит црногорско-приморски Амфилохије (Радовић), епископ захумско-херцеговачки Атанасије (Јевтић); Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве.
- Бошковић 2016: Драган Бошковић, Интервју за анкету „О поезији будућности”, у: *Лепишис машице српске*, књига 498, свеска 1–2, јул–август.
- Евдокимов 2009: Павел Евдокимов, *Православље*, Београд: Службени гласник.
- Јерков 2013: Александар Јерков, Пад Византије и српска поетика, део други, *Византија у (српској) књижевности и култури од средње до двадесет и првог века (Зборник са научног округлог скупа Византија у (српској) књижевности и култури од средње до двадесет и првог века, у оквиру VIII међународног научног скупа Српски језик, књижевност, уметност, одржан на Златибору 02–04. XI 2013)*, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет.
- Манчић 2010: Александра Манчић, *Претом анђела по снегу – Оглед из мистике*, Београд: Службени гласник.
- Осола 2010: Карло Осоле, Танани инструмент, Предговор, у: Ролан Барт, *Задовољство у шекспију, чему претиходе Варијације о писму*, прев. Јовица Аћин, Београд: Службени гласник.
- Пуле 1993: Ж. Пуле, *Метаморфозе круга*, Сремски Карловци, Нови Сад: Издавачка књижевна Зорана Стојановића.
- Сахаров 1995: Архимандрит Софроније, *О молитви*, Света Гора Атонска: Манастир Хиландар.
- Суботин Голубовић 2002: Татјана Суботин-Голубовић, Култ арханђела Михаила у средњовековној Србији, *Култ светих на Балкану II*, Мирјана Детелић ур, Крагујевац: Центар за научна истраживања Српске академије наука и уметности и Универзитета у Крагујевцу.

Тарковски 2013: Андреј Тарковски, Слово о апокалипси, у: *Апокалипса, теорија, пракса и естетика пројасни света*, прир. Горан Станковић, Београд: Службени гласник, 663–670.

ANGELS OF SERBIAN LITERATURE

Summary

In this paper, we examine the angelological panorama of Serbian poetry with a special focus on the developed complex of different angelological figures (about 120), which we attach in the form of a catalog. Following the discourse of literary angelology, we point out the general principles of taking angelological representations from religious and theological conceptions, as well as the measure of the distance of literary processing in relation to dogmatic ones, with special reference to the formation of autochthonous angelic representations characteristic of Serbian poetry. The new angelological figures range from the modification of already existing figures, the Christian ones, to the creation of completely new, poetic figures. This in turn leads to the emergence of different motivic angelological topics, new areas and meanings of angelic activities, as well as new angelological onomastics.

Key words: angel, literary angelology, angelology, Serbian literature, angelomorphosis

Đorđe M. Đurđević